

prikazi i recenzije

Miroslav BERTOŠA, **Historabilije XVI. – XVIII. stoljeća: Mali svijet Istre u doba Venecije**, Udruga Susreti na dragom kamenu – Povijesni i pomorski muzej Istre, Marčana, 2019., 412 str.

Knjiga koja se ovdje predstavlja djelo je prof. dr. sc. Miroslava Bertoše, zasigurno jednog od najistaknutijih povjesničara hrvatskoga (jadranskog, sredozemnog) ranonovovjekovlja, erudita i znalca arhivskih dokumenata temeljem kojih, zahvaljujući iznimnom znanstveno-spisateljskom daru i lakoći oblikovanja teksta, pretache u pitko štivo naizgled suhoparne dokumente prošlih vjekova.

Na ovome su mjestu sabrani radovi koji se odnose na povijest Istre u doba njezine uključenosti u sastav stečevina Mletačke Republike. Radovi su nastajali tijekom više desetljeća, ali su za ovu prigodu nadopunjeni novim saznanjima i tumačenjima. Ovdje zastupljeni radovi potkrepljuju dosadašnje autorove teze i unose nove vrijedne spoznaje o životu u mletačkoj Istri kako u njezinu ruralnom dijelu tako i u urbanim središtima. Sva su istraživanja ponajprije zasnovana na pomnom iščitavanju i raščlambi arhivskih vrela (od Mletaka do Zagreba), a odlikuju se – kao i sveukupan dosadašnji znanstveni opus profesora Bertoše – multidisciplinarnim pristupom. Ovdje je također važno napomenuti da je profesor Bertoša uzor u koncepciji svojih djela pronalazio u modelima prestižne francuske škole *Annales*, odnosno *Nouvelle Histoire*. Ta odlika, prema kojoj je znanstveno promišljanje plod skladnog omjera uvida u arhivsko gradivo i postojeće historiografske spoznaje, kao i vlastita promišljanja, dojmove i uočavanja, osnovna su odlika ovoga djela. Upravo kao uspomenu na školu *Annales*, ova je knjiga dobila naslov *Historabilije*, ponajviše prema analogiji sa *memorabilijama*, prožimanju urona u arhivske dokumente i vlastitog, ponekad i dopušteno subjektivnoga viđenja prošlosti.

Nakon »Sadržaja« (9–10) knjiga započinje predgovorom (11–16) iz pera Antuna Vujića, istaknutog hrvatskog leksikografa i enciklopedista, u kojem se, lapidarno i nadahnuo, donosi viđenje temeljnih problematskih cjelina knjige i ukazuje na njihovu važnost za proučavanje i razumijevanje istarske povijesti ranog novovjekovlja. Slijedi autorova uvodna cjelina (»Historabilije XVI. – XVIII. stoljeća: Mali svijet u doba Venecije. Riječ autora«, 17–23), upravljena na pitanje i nužno objašnjenje kako koncipirati zaokruženu cjelinu od probраниh arhivskih tema, dijelom već promišljenih i objelodanjenih, a koje bi se u konačnici uklopile u zasebno izdanje te ukazale na nova viđenja i mogućnosti njihova tumačenja. Nadalje, autor u nastavku svoga uvoda donosi odgovor na upit koji se odnosi na sam naslov knjige (zašto pojam *historabilije*?), iznosi sažet osvrt na tematske cjeline koje su uključene u knjigu te, u duhu francuske škole (Lucien Febre) promišlja što uopće znači biti povjesničar, kako tretirati arhivske spise i uklopiti ih u kontekst naših suvremenih promišljanja.

Prva, vrlo opsežna cjelina knjige (»Prostori življenja, vrijeme i zbivanja«, 25–190), započinje promišljanjem raznolikosti identiteta Istre u doba ranog novovjekovlja, uvjetovanog turbulentnim državno-političkim zbivanjima u kojima su se zrcalila vojna događanja, migracijski procesi, pohare i stradanja, ali i odražavala uvijek prisutna istarska multikulturalnost na pozitivnoj i poticajnoj razdjelnici između hrvatskog naslijeđa i iskustva Zapadne Europe ponajprije Apeninskog poluotoka. Nastavlja se zaokruženim prikazom povijesti Vodnjana od njegovih najranijih spomena u vrelima, pregledom društvenih odnosa kroz srednji i rani novi vijek kao i obradom tema poput pojave protestantizma, migracijskih procesa, zdravlja, privrednih resursa, ali i razbojništva i represije. Na kraju se utvrđuje kako su se u tom južnoistarskom trgovištu prožimale istroromska, venetska i glagoljaška kultura. Novigrad (komuna i biskupija) u kontekstu ritmova uspona i padova u ranom novovjekovlju prikazan je kroz promatranje grada kao istarske luke, mletačke pomorske postaje te mjesta jadranskog i sredozemnog tranzita. Kroz dugo vremensko trajanja prikazane su temeljne razvojne sastavnice koje se odnose na društvene prilike, razdoblja oskudice, gladi i pohare, a na osnovi katastarskog popisa s početka 17. stoljeća predstavlja se onodobno stanovništvo Općine Novigrad.

U nastavku te tematske cjeline sažeto se obrađuju društvene, političke i gospodarske sastavnice Istre u osvit 18. stoljeća, a potom je u središtu istraživačkog zanimanja autora problematika udjela hrvatskog etničkog elementa u Koparskom primorju u doba mletačke uprave tim krajem. Na ovome se mjestu, kroz niz konkretnih pojedinačnih primjera potkrijepljenih arhivskim zapisima (primjerice, prisutnost vojnika iz mletačkih prekojadranskih kopnenih postrojbi) otkriva intenzitet useljavanja i djelovanja hrvatskog življa u Koparštini. Slijedi još jedna epizoda iz svakodnevlja istarskog mikrokozmosa, a odnosi se na gospodarski život i granične napetosti na istarskom sjeveru (epizoda iz 1571. – 1572. godine), promatrana kroz svakodnevicu između stanovnika pod austrijskom vlašću (Kraljevci) i mletačkom vlašću (Benečani), a u kontekstu korištenja planinskih obronaka za ispašu stoke. Primjer uporabe vizitacija kao arhivskog gradiva zoran je u slučaju puljskog biskupa Eleonora Pagella (1690.), a raščlambom izvješća njegova pastirskog pohoda saznaju se detaljni podaci o životu u selima Krnica, Fažana i Galižana. Isječak koji govori o učestalosti i teško iskorjenjivoj pojavi razbojništva smještena je na područje Učke. Godina je 1751., a arhivski dokumenti (sudski spisi) otkrivaju tijek istrage u kojoj se kao žrtva zatekao trgovac Hlaj iz Boljuna. Završno poglavlje ovdje promatrane cjeline načinjeno je na osnovi uvida spisa iz fonda Vijeća desetorice Državnog arhiva u Mlecima, a riječ je o obradi toponima, antroponima i nadimaka u Labinu i Labinštini u drugoj polovici 18. stoljeća.

Druga veća cjelina knjige naslovljena je »Ozračje Levanta, nemirno susjedstvo, trgovina i opskrba« (192–283) i započinje prikazom povijesti pulske luke u doba mletačke uprave. Raščlanjuju se nastojanja (u konačnici ne odveć uspješna) mletačkih upravitelja na njezinu podizanju i konkurentnosti u ovom dijelu Jadrana, prikazuje suodnos između luke i samog grada te ukazuje na njezinu stagnaciju, koja će biti okončana tek u vrijeme austrijske uprave sredinom 19. stoljeća. Ozračje Levanta prisutno je u poglavlju u kojem autor promišlja značaj Lepantske bitke 1571. godine, naglašavajući pritom i hrvatske (brodove i njihove zapovjednike) prinose, kao i u odjeljku o dokumentiranoj prisutnosti osmanskih

trgovaca u Poreču (prva polovica 17. stoljeća) – zapadnoistarskoj tranzitnoj luci i posljednjoj etapnoj postaji na putovanju prema Mlecima.

Kukuruz (*sorgo turco*, *grano turco*, *turkinja* ili *trukinja*) i tijek širenja te prevrijedne žitarice duž Sredozemlja, Jadrana te tako i Istre tema je sljedećega poglavlja, a potom slijedi osvrt na *pietra bianca detta d'Istria* i podatci koji se odnose na iskorištavanje i distribuciju istarskog kamena (kamenolomi kraj Rovinja i Vrsara) od kojeg su sačinjena velebna zdanja u Mlecima, ali i u brojnim drugim gradovima Apeninskog poluotoka.

Tri su poglavlja posvećena značajnim osobama istarske, ali i šire jadranske povijesti 18. i 19. stoljeća. To su Pietro Predonzani, filozof, ekonomist, fiziokrat, svećenik i habsburški legalist, autor gospodarskih (ratarskih) uputa iz 1820. godine, zatim pićanski biskup Antonio Zara, zapaženi (iako i nedovoljno otkriven i vrednovan) protagonist u doba izrazitih političkih previranja između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije početkom 17. stoljeća te naposljetku svojevrсни marginalac Zvane Ban iz kaštela Roč, organizator seoskoga otpora zapovijedi rašporskoga kapetana da se oružje i stvari profesionalne mletačke prekojadranske kopnene postrojbe *Croati a cavallo* premjeste iz Istre (Buzeta) u Udine (1762.).

Završna je cjelina naslovljena »Mali svijet i svakodnevnica« (284–320) i započinje znanstveno obrađenom pričom o seoskom razbojništvu vezanom uz selo Dračevac (naseljenom u 16. i 17. stoljeću hrvatskim i albanskim iseljenicima) u kojoj se donosi svojevrstan katalog imena optuženih i njihovih krivnji te izravno pokazuje koliko je – stjecajem raznih okolnosti – prilagodba stanovništva u okolnostima koje im nisu bile sklone, bila prepreka za uključivanje u mirnodopski život. Ne potpuno, ali donekle opozitno je poglavlje o *Gente di mare*, stanovnicima Rovinja koji su svoju gospodarsku djelatnost usmjerili na ribarstvo, trgovinu i – ponajprije u 18. stoljeću – peljarstvo i prijevoz na putu prema Mlecima. Zavičajem šarolika posada obrambene naoružane barke (*barca armata*), stacionirana u Kopru i po potrebi upućivana na mjesta opasne plovidbe mletačkih brodova dvadesetih godina 18. stoljeća tema je priloga koji upućuje na izrazito izazovnu, ali još nedovoljno (glede raščlambi ljudskih sudbina) obrađenu problematiku etničke raznovrsnosti postrojbi i posada koje je Prejasna Republika novačila u posljednjem stoljeću njezina opstojanja. Još jedan mali čovjek predmet je istraživačkog zanimanja autora. Riječ je o Tomi Kameriću iz Medulina, pripadniku, odnosno vojniku plaćeniku »sredozemne škvadre« na naoružanim brodovima *Serenissime* u drugoj polovici 18. stoljeća.

Knjiga završava sažetcima na hrvatskom, talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku (321–330), bilješkom o autoru (331–335), kazalom pojmova (336–350), imena (351–391) i zemljopisnih pojmova (392–412).

Knjiga tekstova *Historabilija* dio je neodvojive cjeline s brojnim ostalim knjigama, raspravama i člancima kao i esejističkim priložima objavljenim u 55 godina autorova znanstveno-istraživačkog, stručnog i nastavnog rada. Svaki dio opusa profesora Bertoše neprocjenjiv je dar za istraživače, proučavatelje pojedinih, ponajprije ranonovovjekovnih sastavnica hrvatske povijesti, ali i za šire čitateljstvo koje o tome, a ponajviše o događajnici Istre i Jadrana, želi saznati više. Težaci, obrtnici, vojnici, duhovne osobe i intelektualci, ali i marginalne skupine s ruba društva, njihova životna sudbina ogledana kroz izravnu inspiraciju i interpretaciju arhivskog gradiva, ovdje nisu samo – kako je to često u historiografiji – šturo obrađeni podatci iz zaboravljenih pismohrana, već životna priča o krajevima

ma i ljudima prošlih vremena koja u mnogo toga nalikuju i usporediva je sa suvremenim čovjekom. Mnoštvo ljudi i skupina, stanovnika istarskih gradova i sela koje Bertoša obrađuje, ma koliko bili u svoje vrijeme maleni i neznatni, ovdje kao da su ponovno oživljeni u punini svojeg tek naizgled običnog života i djelovanja.

Stoga, naposljetku možemo zaključiti da će ovo djelo biti – a to ovdje nikako nije puka fraza kojom se zaokružuje prikaz knjige – literatura za kojom će posegnuti brojni povjesničari koji žele savladati i realizirati uvijek zahtjevnu »igru« obrade i tumačenja arhivskih vrela na način koji je u cijelosti znanstven, ali i toliko razumljiv najširem krugu čitatelja.

Lovorka Čoralić